

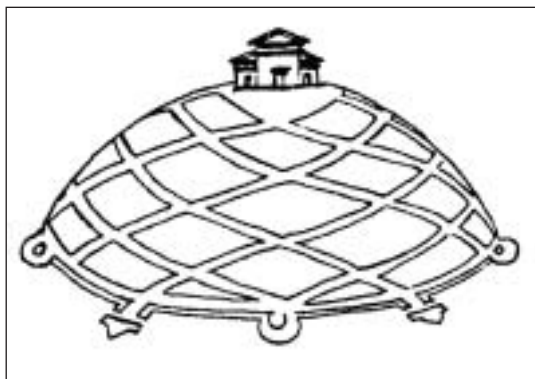
URBANISTICKÁ VÝROČÍ

září - říjen 2001

Tentokrát se alespoň krátce vrátme do doby před pěti stoletími, abychom si připomněli dvě velká jména, stojící u počátků i těch nejsoudobějších urbanistických koncepcí. Je to **Francesco di Giorgio Martini** (1439 – mezi lety 1501 – 1506), italský renesanční architekt, malíř, sochař, vojenský inženýr a také diplomat, působící většinu svého života ve své rodné Sieně a dále v Urbinu ve službách rodiny Montefeltrů, pro níž dokončoval Lauranem rozestavěný Palazzo Ducale. Právě na jejich dvoře sepsal snad již před rokem 1480 započatý a kol roku 1490 rozšířený a rozsáhle ilustrovaný „*Traktát o civilní a vojenské architektuře*“, v jehož sedmi knihách se zabýval nejen opevnováním měst, pevnostmi, přístavy a váleč-

nými stroji. Jako jeden z prvních ve svých názorech i projektech vycházel z renesanci vlastního antropomorfního chápání architektury a měst, jejichž rozměry a proporce odvozoval – více než o 4 století dříve než Le Corbusier ve svém Moduloru – z lidského těla jako nejdokonalějšího Božího výtvaru. Ve městě ztotožňoval citadelu jako sídlo knížete s hlavou, chrám se srdcem a hlavní náměstí se středem těla.

V souvislosti se svými vodohospodářskými projekty pro Sienu věnoval pozornost hygieně měst a lidských obydlí – obdobně jako Leonardo da Vinci, který vlastnil opis jeho traktátu a zanechal v něm své poznámky. Kromě Leonarda se znal též s Bramantem a jeho teorie ovlivnily spisy i tvorbu Serlia a Palladia.

Francesco di Giorgio Martini: Kopcové město

la architektura a stavba měst spíše na okraji jeho zájmu, přece jen v jeho spisech nalezneme mnohé myšlenky, o nichž se obvykle soudí, že patří až do 19. a 20. století. Architekturu chápal především jako racionální tvorbu životního prostředí, jak o tom svědčí jeho vyjádření, že „*domy se stavějí proto, aby se v nich žilo a ne, aby se na ně hledělo. Proto je třeba dávat přednost užitečnosti před harmonií s výjimkou těch případů, kdy lze docílit oboje. Vytváření nevidaných domů jen pro krásu ponechte básníkům, vytvářejícím vzdušné zámky*“. Mnohem dříve než Ebenezer Howard na konci 19. století srovnával výhody a nevýhody bydlení ve městě a na venkově a zdůrazňoval význam krajinářských parků, jejichž zakládání a zušlechťování považoval za výraz vyššího stupně civilizovanosti.

Nemenší pozornost si zaslouží anglický filozof, veřejný činitel, poslanec parlamentu a spisovatel **Francis Bacon** (1561 – 1625). Dnes je připomínán především jako autor posmrtně v roce 1627 vydané utopie „*Nová Atlantis*“ (česky 1952), věnované především návrhům na podporu a organizaci vědecké činnosti. I když by-

„*Noviny odnikud nebyli období odpočinku, několik kapitol románu*“ tak nazval roku 1891 **William Morris** (24. 3. 1834 – 3. 10. 1896) svou knihu, vydanou v roce 1926 v poněkud neobratném českém překladu pod názvem „*Novinky z Utopie*“. Jejím autorovi, patřícímu mezi socialisticky orientované anglické intelektuály své doby, umožňoval jeho původ z movité rodiny věnovat se celý život svým zálibám – přírodě, středověkému umění a historickým městům.

Hrdina jeho knihy se probouzí do doby po roce 2000 – tedy do naší současnosti, aby s údivem poznával Anglii bez průmyslu a velkých sídelních aglomerací, bez Londýna a pouze s malými městy a vesnicemi, s vymýcenou chudobou a všeobecnou vzdělaností, s čistou Temží, tekoucí mezi rozkošnými nivami, na nichž právě sklízejí a suší seno ušlechtilí lidé v historizujících krojích, vzájemně se oslovující „sousedé“. Stručná charakteristika by tuto poeticky napsanou knihu řadila mezi typické utopické spisy, odlišující se od obdobných textů té doby především svou literární úrovní a idealismem. Dnes, po více než sto letech, ovšem můžeme knihu především obrazně označit jako „ekologický“ román o životním prostředí. Morris kritizuje průmyslovou Anglii konce 19. století s temnými městy a popisuje její rekultivaci, velmi blízkou představám, vyjádřeným Ladislavem Žákem o půlstoletí později v jeho knize „Obytná krajina“.

Jen o něco později žil v Anglii **Herbert George Wells** (21. 9. 1866 – 13. 8. 1946). Na rozdíl od Morrisova idealismu byl spíše ironikem a skeptikem, nevěřícím na možnosti zlepšení a zušlechťení lidského pokolení. Měl všestranné zájmy, mezi něž patřila též města a urbanismus, jak o tom mimo jiné svědčí jeho účast na zakládací večeři britského Institutu pro plánování měst v lednu 1914.

Právem je považován za jednoho z otců vědecko-fantastické literatury, do níž patří jeho knihy od „*Stroje času*“ z roku 1895 až po „*Věci které přijdou*“ z roku 1935. Když budeme hledat jeho představy o budoucnosti lidí a jejich sídel, pak nesmíme vynechat z roku 1899 „*Když spáť procitne*“, reagující na „*Pohled zpět z roku 2000*“ Američana Bellamyho, nebo „*Moderní utopie*“ z roku 1905. V každém ze svých románů líčí poněkud jiný scénář budoucího vývoje lidstva a také jiná tomu odpovídající města, svědčící o tom, že sledoval nejnovější urbanistické koncepce své doby.

Románové pojetí svých knih opustil Wells ve svém velkorysém pohledu na „*Dějiny lidstva*“, v nevelkém spisu „*Rusko v mlze*“ a dále v pro nás nejzajímavějším díle, napsaném právě před sto lety v roce 1901 a nazvaném „*Anticipace vlivu mechanického a vědeckého pokroku na lidský život a myšlení*“. V době kdy jen 10 měst překročilo milión obyvatel a dalších 20 se k této hranici blížilo, věnoval druhou část této knihy „*pravděpodobnému rozpínání velkých měst*“. Spojoval tento proces se zdokonalo-

váním dopravy a použitím telefonu a předpokládal, že města jako Londýn, New York, Chicago a další překročí 20 miliónů a mohou dosáhnout až 40 miliónů obyvatel.

Je však zajímavé a svědčí to o jeho předvídatosti, že při dalším vývoji vědy a techniky počítal – jak se to dnes skutečně děje – se zmenšováním kompaktních jádrových měst a se vznikem městských regionů s nízkou hustotou obyvatel a osídlením, které se rozptýlí v krajině. Tyto své úvahy psal v době, kdy si čelní „profesionální“ urbanisté teprve začínali uvědomovat specifiku velkoměstských aglomerací.

O něco dříve než Wells působil v USA člověk zcela jiného druhu, kterým byl **Daniel Hudson Burnham** (4. 9. 1846 – 1. 6. 1912).

Nedávno se v Chicagu jednalo o další osudu kancelářské budovy Reliance Building, kterou v roce 1894 projektoval Burnham spolu se svým společníkem J.W. Rootem a po jeho předčasné smrti s CH. Atwoodem. Tato 61 m vysoká budova, která je právem považována pro svou eleganci a uplatnění proskleného průčelí za vrcholné dílo tzv. chicagské školy, působící v Chicagu v posledních dvou desetiletích 19. století. Nakonec se podařilo tuto stavbu, vyhlášenou v roce 1970 za národní kulturní památku USA, zachránit. Byla pečlivě obnovena a zároveň ve své vnitřní dispozici přeměněna na hotel. Na paměť svého autora byla nazvána „Burnham Hotel“ – i když většina amerických historiků architektury soudí, že tím talentovanějším a koncepčnějším z autorské dvojice byl Root a posléze Atwood. Z mnoha dalších staveb D. Burnhama je nejznámější z roku 1902 „*Dům – žehlička*“, stojící v New Yorku v místě, kde se kříží Broadway s 5. Avenue a pro svou výšku 75 metrů považovaný za první americký mrakodrap.

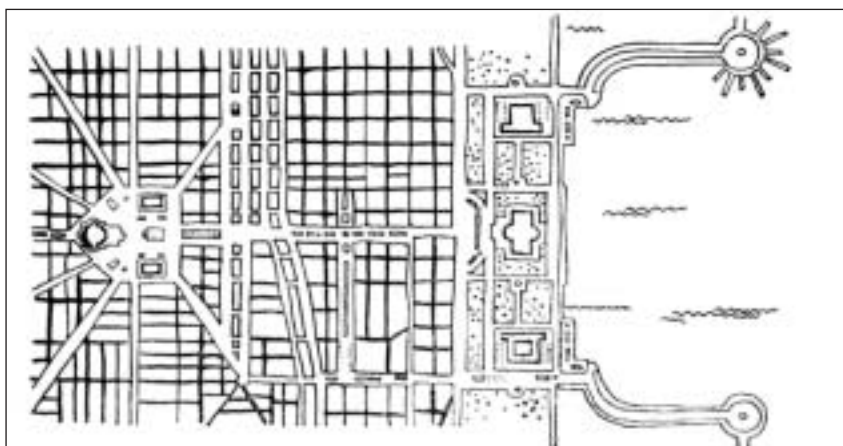
Sám Burnham charakterizoval žádoucí vlastnosti architekta tak, že jím může být „každý dobrý obchodník se stavitelskými znalostmi“. To plně vystihuje jeho samého a umožňuje pochopit jeho závratnou kariéru, jejíž těžiště spočívalo především ve sféře urbanismu. Rozhodující pro jeho vývoj se stalo jeho pověření koncipováním a vedením výstavby světové Kolumbovské výstavby v Chicagu, uspořádané v roce 1893 k výročí objevení Ameriky. Burnham k velkému překvapení svých přátel vyzval ke spolupráci představitele konzervativní historizující architektury. Spolu s nimi vytvořil „*Velké bílé město*“ jako typický pro-

jev eklektického historismu. O tom, jaký šok u stoupců moderní architektury výstava vyvolala svědčí, že L. Sullivan – největší americký architekt té doby a autor desítek staveb – rozpustil svůj ateliér, v němž tehdy zahájil svou činnost F. L. Wright. Sám Burnham řekl Wrightovi, že „*výstava přinese vítězství klasikům*“ a proto „*vidí celou Ameriku, postavenou podle vzoru výstav v ušlechtilém a vznešeném klasickém slohu*“.

Chicagskou výstavou bylo v americké stavbě měst zahájeno hnutí za „*Krásné město*“, trvající až do 30. let 20. století a dnes prožívající v USA svou renesanci pod názvem „*nový urbanismus*“. Výstava měla takový ohlas, že se Burnham rázem stal módním architektem, který před 1. světovou válkou vlastnil velkou projektovou firmu s 200 zaměstnanci a filiálkami v New Yorku a San Franciscu. Byl zahrnován žádostmi o zpracovávání urbanistických projektů např. pro Cleveland, San Francisco – po jeho zničení zemětřesením po roce 1905, Baltimore a dokonce i pro filipínskou Manilu. Zároveň působil jako poradce pro desítky dalších měst. Již v roce 1894 byl zvolen prezidentem Americ-

D. H. Burnham: Flatiron House (Dům Žehlička), 1902, New York

D. Burnham, centrum Chicaga, 1909

kého institutu architektů a krátce poté předsedou komise pro „zkrášlení hlavního města Washingtonu“, která měla obnovit původní L' Efantovu koncepci.

Nejznámějším Burnhamovým urbanistickým dílem se stal plán přestavby Chicaga, objednaný Obchodní komorou tohoto města. V letech 1907 – 1909 zpracoval spolu s E. H. Bennettem tento velkorysý projekt, inspirovaný zřetelně Haussmannovskou přestavbou Paříže ve druhé polovině 19. století. Pro grafickou prezentaci návrhu získal nejlepší malíře své doby a dosáhl toho, že se stavba měst začala vyučovat v Chicagu na základních školách.

Burnham jako přípravu na zpracování svých urbanistických projektů vykonal spolu se svými nejbližšími spolupracovníky studijní cestu po evropských velkoměstech a je zřejmé, že byl především ovlivněn historickými urbanistickými koncepcemi, typickými pro evropská města 19. století. Pro Chicago předpokládal výstavbu městské reprezentační budovy, která by podle jeho slov měla soupeřit s Michelangelovým chrámem sv. Petra a celé město mělo po přestavbě podle jeho plánu „předstihnout i Paříž“. I když nedošlo k předpokládané přestavbě městského centra, je třeba ocenit zejména velkorysou koncepci zeleně, z níž byl na násypu podél jezera Michigan realizován zelený pás, spojující městské centrum s areálem světové výstavy.

K projektu byla napsána rozsáhlá zpráva, vyjadřující zřetelně Burnhamovy názory. Píše tam například: „*Nedělejte malé plány, protože nemají magickou sílu vzbuřit lidskou krev a již proto nebudou uskutečněny. Dělejte velké plány a směřujte ve své práci do výšky, pamatujte, že jednou vytvořená vznešená logická koncepce nikdy nezemře a bude i po našem odchodu žít*

a stále výrazněji se uplatňovat. Pamatujte, že naši synové a vnuci budou realizovat díla, která by nás ohromila“.

Projekt Chicaga, považovaný dlouho v celé Americe za vzorový, zdůvodňoval Burnham tím, že „*je třeba osvíceného pochopení a kompetentního plánování. Velké světové stavby jsou jednoduché a mnohdy méně nákladné ve srovnání se současnými komplikovanými budovami a přitom po staletí slouží svému vznešenému poslání... Vyjadřují trvalost města, hovoří o jeho dějinách a jsou výrazem jeho usilování do budoucnosti*“.

Sto let od vrcholného období působení D. H. Burnhama nijak neoslabuje jeho význam a naopak, i přes rozpornost jeho hodnocení, zdůrazňuje jeho úlohu při zrodu moderního urbanismu a to nejen v USA. Jeho význam nespočívá ani tak v konkrétních řešeních jednotlivých měst, jako spíše v tom, že dokázal vyvolat mimořádný zájem o plánování amerických měst, vytváření jejich plánovacích komisí a organizaci prvních urbanistických výstav a konferencí.

Na závěr jen několika vybraných jubileí, připadajících na září a říjen, se vrátíme domů, abychom vyjádřili naše společné upřímné blahopřání k devadesátinám **Dr. Dobroslava Líbala**.

Je nejlepším znalcem našich i evropských historických měst, vývoje jejich urbanistického uspořádání i architektury. Má mimořádné zásluhy o poznávání historických měst a uchování jejich hodnot a jako předseda českého komitétu ICOMOS se podstatně podílel na zapsání našich památek do seznamu světového kulturního dědictví. Při svém neúnavném a obětavém působení nachází čas i pro vynikající publikační činnost, jejímž výsledkem jsou statě, studie a knihy o českých historických městech, o Praze a o Starém Městě pražském.

Akademické i další tituly a členství ve významných institucích jsou sice výrazem ocenění díla Dobroslava Líbala, avšak stále ještě dostatečně nevyjadřují jeho význam pro naši zemi i Evropu.

Jiří Hruža

D. H. Burnham & J. W. Roth, Radianc Building, 1890-95, Chicago